

Portret van Marie Catherine (jaartal onbekend)
© Copyright Bureau voor Iconografie, VAKB vzw.

Freeke De Meyer

---

is een onafhankelijke historica. In 2023 publiceerde ze Hoog geboren, ambitieus en eigenzinnig. Marie Catherine Josephe, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg (1743-1794).

Een gedreven patrimoniumbeheerder

Marie Catherine Josephe, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg (1743-1794)

Tot op heden was Marie Catherine, gravin van Merode, een nobele onbekende in de adellijke geschiedschrijving van de Zuidelijke Nederlanden. Uit onderzoek blijkt nochtans dat zij in de tweede helft van de achttiende eeuw jarenlang aan het hoofd stond van de familie Merode. Na het overlijden van haar vader en echtgenoot werd de gravin verantwoordelijk voor het beheer van het familiepatrimonium met landgoederen in de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het Heilig Roomse Rijk. Maar wat hield die verantwoordelijkheid concreet in en hoe pakte zij dat patrimoniumbeheer aan?

Het onderzoek naar de rol die adellijke vrouwen speelden bij het patrimoniumbeheer in de achttiende eeuw, is vrij recent. Lange tijd werd landbezit en -beheer door historici als een mannenzaak gezien. Dat paste in het discours van 'gescheiden sferen' dat stelde dat de publieke sfeer in de achttiende eeuw grotendeels was voorbehouden voor mannen en dat het leven van vrouwen zich voornamelijk afspeelde in de private sfeer. Hoewel dat narratief door onderzoek genuanceerd en voor een groot stuk achterhaald is, werden adellijke vrouwen actief in het patrimoniumbeheer tot voor kort als 'uitzonderlijk' of als 'sterke karakters' omschreven.¹ Briony McDonagh heeft dat beeld voor Engelse aristocrates overtuigend kunnen weerleggen. Ze toonde aan dat adellijke vrouwen er een belangrijke minderheid van de landeigenaars vormden. Daarnaast waren er ook heel wat aristocrates die tijdelijk het familiepatrimonium beheerden in naam van hun minderjarige zoon of afwezige echtgenoot. McDonagh concludeerde dan ook dat landbeheer door adellijke vrouwen in het achttiende-eeuwse Engeland geenszins opmerkelijk of uitzonderlijk was.² Ook onderzoek naar patrimoniumbeheer in Frankrijk en Spanje in de vroegmoderne tijd maakte duidelijk dat aristocrates actief betrokken waren en meer handelingsvrijheid hadden dan de wet op het eerste gezicht laat vermoeden.³

Naar het leven van adellijke vrouwen uit de Zuidelijke Nederlanden en hun betrokkenheid bij het patrimoniumbeheer is tot op heden weinig onderzoek verricht.⁴ Voor de zeventiende eeuw onderzocht Mirella Marini de cruciale rol die Anna van Croy (1564-1635) speelde bij het beheer van het patrimonium van haar eigen familie en dat van de familie van haar echtgenoot.⁵ Wat de achttiende eeuw betreft, beschreven Carine Goossens en Johan Verberckmoes de drie zussen Goubeau uit de Antwerpse ambtsadel die decennialang het beheer van hun familiale bezittingen ter harte namen.⁶ Of er in de Oostenrijkse Nederlanden ook hoogadellijke dames betrokken waren bij het patrimoniumbeheer, is tot op heden niet onderzocht. De casus van Marie Catherine, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg, is daarom interessant.⁷ Zij was de erfdochter van het patrimonium van de tak Merode-Rubempré en beheerde ook jarenlang de erfenis van haar overleden echtgenoot (het patrimonium Merode-Westerlo). Dit artikel onderzoekt hoe Marie Catherine aan het hoofd van de familie kwam te staan en of zij, als vrouw, de wettelijke en morele autoriteit had om het familiepatrimonium te beheren. Speelde zij een actieve rol of liet ze het beheer vooral over aan haar personeel? Om dat te onderzoeken, wordt gebruik gemaakt van zakelijke brieven, juridische documenten, minnelijke schikkingen, contracten en boekhoudkundige gegevens uit het rijke archief van de familie Merode-Westerlo.⁸

Biografische schets

Marie Catherine werd in Leuven geboren op 10 april 1743. Ze was de oudste dochter van Maximilien Leopold (1710-1769), graaf van Merode en prins van Rubempré. Hij behoorde tot de rijkste aristocraten uit de Nederlanden. Haar moeder was Catherine Ocreman (1701-1770), al veertien jaar de linnenmeid in het huishouden van de familie Rubempré. Vanzelfsprekend

zorgde het huwelijk van een prins met een linnenmeid voor heel wat commotie en onbegrip bij de hofadel in Brussel en bij keizerin Maria Theresia (1717-1780) in Wenen. Zowel Maximilien Leopold als zijn echtgenote zaten zeven maanden lang opgesloten omwille van 'het schandaalhuwelijk van de eeuw'. Het huwelijk was echter rechtsgeldig en hield stand. Marie Catherine en haar zusje Honorine (1745-1768) groeiden op in alle luxe en kregen een aristocratische opleiding.⁹

Op 31 maart 1759 huwde de vijftienjarige Marie Catherine met de 29-jarige militair en hoveling Philippe Maximilien (1729-1773). Philippe Maximilien was net als Marie Catherine een telg uit het hoogadellijke geslacht van Merode. Zoals in de meeste adellijke families waren er ook in het huis van Merode door de eeuwen heen verschillende takken ontstaan. Philippe Maximilien behoorde tot de hoofdtak Merode-Westerlo; Marie Catherine stamde af van de zijtak Merode-Rubempré. Marie Catherine en Philippe Maximilien kregen samen vier kinderen die de volwassen leeftijd bereikten: Honorine (1761-1829), Charles (1762-1830), Marie Philipinne (1764-1815) en Josephine (1765-1824).¹⁰

Na het overlijden van zijn oudere broer Jean Guillaume Augustin (1722-1763) begin 1763, werd Philippe Maximilien als diens universele erfgenaam verantwoordelijk voor onder meer het beheer van het patrimonium van de familie Merode-Westerlo.¹¹ Op 21 november 1764 sloot hij bovendien een overeenkomst met zijn schoonvader Maximilien Leopold waarmee Philippe Maximilien ook de regie in handen kreeg van alle goederen van de tak Merode-Rubempré.¹² Hij werd zo een van de grootste patrimoniumbeheerders binnen de Zuid-Nederlandse adel. Of ook Marie Catherine werd opgeleid in en betrokken bij dat beheer, is in de bronnen niet terug te vinden.

Erfdochter

Op 6 december 1769 stierf Maximilien Leopold, prins van Rubempré en vader van Marie Catherine. Omdat haar zus Honorine al in 1768 was overleden, was Marie Catherine volgens het testament van haar vader de universele erfgename van alle roerende en onroerende goederen van de tak Merode-Rubempré.¹³ Ook al kwam Marie Catherine na de dood van haar vader in het bezit van een aanzienlijk patrimonium, dat betekende niet dat zij die landgoederen ook zelfstandig kon beheren. In het ancien régime beperkte de wetgeving in bijna heel Europa de rechten van vrouwen in het algemeen en van getrouwde vrouwen in het bijzonder. Ook in de Zuidelijke Nederlanden was dat zo. Al verschilde de wetgeving van provincie tot provincie en werd de wet niet altijd even strikt toegepast, toch kun je algemeen stellen dat een gehuwde vrouw in deze streken als handelingsonbekwaam werd beschouwd. Dat betekende dat ze onder het gezag van haar echtgenoot stond en voor de meeste juridische handelingen zijn goedkeuring nodig had. Bijgevolg beheerde niet Marie Catherine, maar Philippe Maximilien haar patrimonium, zoals hij dat al deed sinds het akkoord met zijn schoonvader uit 1764. Toch veranderde de erfenis het een en ander. Hoewel Philippe Maximilien het patrimonium van Merode-Rubempré in haar naam kon beheren, kon hij geen goederen verkopen zonder de uitdrukkelijke toestemming van zijn echtgenote.¹⁴

Hierdoor kreeg Marie Catherine toch enige inspraak en al snel bleek dat ze haar rechten kende. In een brief van 7 maart 1771 gericht aan zijn intendant François Jacques Bosquet (1714-1803), uitte Philippe Maximilien zijn frustratie over het gebrek aan medewerking van Marie Catherine. Tot zijn ongenoegen weigerde zij haar handtekening te zetten onder de verkoopovereenkomst van een klein huisje in Everberg. De verstandhouding tussen de echtgenoten was op dat moment niet goed en daarom vroeg Philippe Maximilien aan zijn intendant om een laatste poging te ondernemen om haar de akte alsnog te laten ondertekenen. In deze brief schreef Philippe Maximilien erg denigrerend over zijn echtgenote, haar “belachelijke weigering” en haar “belachelijke koppigheid”. Bovendien leren we uit diezelfde brief dat Marie Catherine enige tijd daarvoor al had geweigerd bepaalde gronden in Artois te verkopen, ook al brachten die volgens Philippe Maximilien niets op. Na zijn gesprek met Marie Catherine de volgende dag bracht de intendant verslag uit aan Philippe Maximilien. “Ze leek de hele tijd vastbesloten om de akte in kwestie te ondertekenen op voorwaarde dat *Son Excellence* hierover zelf met haar wilde praten,” schreef hij, “Ik heb mijn uiterste best gedaan om deze formaliteit weg te nemen, totdat zij mij uiteindelijk duidelijk zei dat zij niet bij machte was om het anders te doen.”¹⁵

Deze brief laat eerst en vooral de onderkoelde relatie zien tussen de echtgenoten, maar toont ook dat Marie Catherine een eigen mening had over het beheer van haar erfenis. Hoewel ze als gehuwde vrouw haar goederen niet zelfstandig kon beheren, was ze op de hoogte van de rechten die ze wél had. Ze gebruikte deze om tegen de beslissingen van haar echtgenoot in te gaan. Ze stond er ook op om met respect door hem te worden behandeld.

Op 25 januari 1773 stief Philippe Maximilien op 43-jarige leeftijd. Marie Catherine, 29 jaar oud, bleef achter met vier minderjarige kinderen. Zoon en erfopvolger Charles was amper tien jaar oud en dus nog veel te jong om het patrimonium van zijn vader goed te kunnen beheren. Dat gaf kansen aan Marie Catherine om een belangrijker rol te kunnen spelen in het landbeheer.

Aan het hoofd van het patrimonium

Na de dood van Philippe Maximilien veranderde er op juridisch vlak veel voor Marie Catherine, al had de status van weduwe niet automatisch tot gevolg dat een vrouw altijd en overal handelingsbekwaam werd. In het graafschap Vlaanderen werd een weduwe als wettelijk onafhankelijk beschouwd. In het hertogdom Brabant, waar Marie Catherine woonde en een aantal gronden bezat, gold dit niet: daar had een weduwe voor bepaalde handelingen nog steeds een voogd of volmacht nodig. Maar algemeen genomen, kende een weduwe meer vrijheid en onafhankelijkheid in juridische en zakelijke kwesties dan een gehuwde vrouw. En als aristocratische vrouw met de nodige financiële armslag bracht dat Marie Catherine in een aantrekkelijke positie. De gravin besliste na de dood van haar echtgenoot om voortaan autonoom de goederen te beheren die ze van haar vader had geërfd (patrimonium Merode-Rubempré), ook al had ze daar, bijvoorbeeld voor haar

gronden in Brabant, strikt genomen niet de bevoegdheid voor. In de bronnen is echter geen enkel bewijs teruggevonden dat haar autoriteit als patrimoniumbeheerder werd betwist door haar familie of door wettelijke instanties. Het toont aan dat ook in Brabant de wet niet altijd tot op de letter werd gevolgd en dat weduwes er in de praktijk wel de vrijheid hadden om zelfstandig juridische acties te ondernemen.¹⁶

Behalve voor het patrimonium van de tak Merode-Rubempré, werd ze ook verantwoordelijk voor de landgoederen van de tak Merode-Westerlo van haar overleden echtgenoot. In haar huwelijkscontract was namelijk opgenomen dat zij tot aan de meerderjarigheid van de kinderen recht had op *la garde noble*. *La garde noble* was een statuut voorbehouden aan de langstlevende echtgenoot uit een adellijk huwelijk. Als *gardienne* kon Marie Catherine volledig vrij beschikken over de erfenis van haar overleden echtgenoot zonder enige verantwoording te moeten afleggen over haar acties. Tegenover die vrijheid stond enkel de verantwoordelijkheid voor het onderhoud en de opvoeding van de kinderen.¹⁷ Marie Catherine werd eveneens aangesteld als voogdes van haar minderjarige kinderen. Philippe Maximilien had in zijn testament geen voogd aangeduid. In zo'n geval werd het voogdijschap vaak aan de moeder van de kinderen toegekend. Zo werd de gravin ook de juridische vertegenwoordiger van haar kinderen tot aan hun meerderjarigheid.¹⁸ Het bestuurlijk gezag van Marie Catherine kende dus een wettelijke basis. Bepalingen opgenomen in haar huwelijkscontract en in de testamenten van haar vader en echtgenoot plaatsten haar, als vrouw, aan het hoofd van een aanzienlijk adellijk patrimonium.

Een autoritaire leidinggevende

Landbeheer was een uitgebreide en complexe verantwoordelijkheid. Betrouwbare en loyale bedienden waren daarvoor cruciaal. De belangrijkste zakelijke bedienden waren de rentmeesters die instonden voor het dagelijks beheer van een landgoed ter plaatse, en de intendanten die het volledige patrimonium superviseerden. Het was belangrijk dat Marie Catherine, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg, na de dood van Philippe Maximilien zo snel mogelijk haar autoriteit vestigde. Haar bedienden konden namelijk twijfels hebben over haar kennis en kunde als patrimoniumbeheerder. Door gendergerelateerde vooroordelen was het voor vrouwelijke landbeheerders vaak moeilijk om het vertrouwen van de bedienden te winnen en hen te overtuigen de zaken aan te pakken zoals zij het wensten.¹⁹

Marie Catherine maakte na de dood van haar echtgenoot meteen duidelijk dat zij het nieuwe familiehoofd was. Ze liet de rentmeesters weten dat ze *la garde noble* en het voogdijschap had over de kinderen. Voortaan moesten ze hun brieven rechtstreeks aan haar richten en niet aan haar intendanten. Enkel zo was ze zeker dat alle informatie bij haar zou geraken en was het voor de rentmeesters duidelijk dat zij voortaan de eindverantwoordelijkheid had. Ze zette de rentmeesters meteen aan het werk en vroeg alle instructies op die ze recent nog van Philippe Maximilien hadden gekregen. Zo kreeg ze per landgoed een overzicht van wat er leefde.²⁰

Ook de twee intendanten, haar belangrijkste zakelijke bedienden en raadgevers, ondervonden dat Marie Catherine de

Marie Catherine op achttienjarige leeftijd (1761).
© Copyright Bureau voor Iconografie, VAKB vzw

macht volledig naar zich toetrok. Zeker voor de bijna zestig jaar oude François Jacques Bosquet was dat wennen. Bosquet had in 1773 al meer dan dertig jaar ervaring als intendant van de familie Merode. Voor Philippe Maximilien en daarvoor voor diens broer Jean Guillaume Augustin was hij een echte vertrouwenspersoon en mogelijk zelfs een vriend geworden. Hij had steeds een grote vrijheid genoten bij het beheer van de belangen van de familie Merode-Westerlo.²¹ Die machtspositie veranderde onder het bewind van Marie Catherine. Intendant Bosquet bleef weliswaar de belangrijkste raadgever van het huis van Merode, maar hij was niet langer de enige vertrouwenspersoon. De gravin onderhield met hem een strikt professionele relatie en ze had soms een andere visie op zakendoen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een discussie tussen de gravin en haar intendant in het najaar van 1774. Marie Catherine had in de loop van dat jaar de baronie van Duffel gekocht die generatieslang tot het patrimonium had behoord van de markiezen van Deinze, een andere tak binnen de familie Merode. Al snel bleek echter dat de nieuwe markies van Deinze, Balthazar Philippe (1735-1816), de baronie wilde terugkopen.²² Omdat Marie Catherine juridisch sterk in haar schoenen stond, zag intendant Bosquet niet in waarom zij de baronie aan hem zou moeten laten. Voor Marie Catherine telde echter meer dan enkel de juridische argumenten. Zij had geen zin in een familieconflict en wilde een duur proces vermijden. “Maak dus een einde aan de zaak Duffel door het land dat hij wil aan meneer de Merode af te staan, wat mij een rechtszaak bespaart,” schreef ze aan haar intendant. “Ik ben het zat om aankopen te doen die meer kosten dan baten met zich meebrengen.”²³ Bovendien redeneerde ze dat als ze de baronie van Duffel vrijwillig zou afstoten ten voordele van de markies van Deinze, hij bij haar in het krijt zou staan en mogelijk inschikkelijker zou zijn bij andere conflicten: “Hoe meer deze man [= de advocaat van

de markies van Deinze] ziet dat mijn eisen gegrond zijn, hoe meer hij zijn opdrachtgever, die deze grond wil bezitten, zal motiveren om minnelijk te schikken, ook in de andere zaken die we met de genoemde graaf moeten afhandelen.”²⁴ Intendant Bosquet was het daar niet mee eens en probeerde de gravin te overtuigen van zijn visie. Marie Catherine hield echter voet bij stuk en uiteindelijk moest Bosquet gehoorzamen. Gefrustreerd schreef hij in zijn notitieboekje over het proces “dat we zeker gewonnen zouden hebben volgens het advies van de advocaten [...], maar *Son Excellence* [= Marie Catherine] [...] stuurde me herhaaldelijke en zeer duidelijke bevelen met betrekking tot de teruggave aan de heer Mero-de-Deinze en ik heb moeten gehoorzamen.”²⁵ Marie Catherine was echter erg tevreden “dat de affaire van het verhef zo goed als kon, is geëindigd. Ik ben blij dat ik ervan af ben en zelfs 5000 florijnen rijker.”²⁶

De brieven tussen Marie Catherine en intendant Bosquet uit het najaar van 1774 lezen bij momenten als een soort machtsstrijd tussen de zestig-jaar oude en ervaren intendant en de 31-jarige gravin die op het vlak van patrimoniumbeheer haar eerste sporen verdiende. Het was een ongelijke strijd. Marie Catherine was zelfbewust en autoritair genoeg om haar visie door te drukken. Na deze confrontatie besepte de intendant dat zijn vroegere macht niet meer terug zou komen. Hij schreef steeds minder in zijn notitieboekje en stopte er in de loop van het jaar 1775 volledig mee. Hij vond zijn aantekeningen “nuteloos door *la garde noble* van *Son Excellence Madame*”. Eind 1778 schreef hij aan Marie Therese (1730-1782), gravin van Merode en schoonzus van Marie Catherine, dat hij niet kon helpen in een dispuut dat zij had met Marie Catherine want “op dit moment is alle macht van mijn intendantschap ingeperkt tot het uitvoeren van de orders van *Madame Ma Principale*”.²⁷

Een geheim huwelijk

Marie Catherine, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg was aan het hoofd van de familie terechtgekomen op het moment dat ze weduwe werd. Alles wijst erop dat ze het patrimoniumbeheer erg belangrijk vond en hield van de autoriteit, autonomie en handelingsvrijheid die ze als familiehoofd bezat. Toen ze in de zomer van 1774, anderhalf jaar na de dood van haar echtgenoot, ontdekte dat ze zwanger was, zal dat nieuws daarom niet met veel vreugde zijn onthaald. Vader van het kindje was Chretien Louis (1731-1822), graaf van Lannoy de la Motterie. Marie Catherine kende Chretien Louis al jaren. Hij behoorde net als zij tot het selecte clubje van de Brusselse hofadel, stamde af van een oud adellijk geslacht en was ongehuwd. Op zich leek hij dus een geschikte huwelijkspartner, maar Marie Catherine wist dat een huwelijk ernstige gevolgen zou hebben voor haar positie als familiehoofd en patrimoniumbeheerder. Als weduwe kon ze zelfstandig en actief handelen zonder hiervoor verantwoording te moeten afleggen. Die positie wilde ze niet opnieuw afstaan. Waarschijnlijk was ze daarom niet van plan geweest om snel weer te huwen. Als gehuwde vrouw zou ze opnieuw voor elke zakelijke beslissing de toestemming of een volmacht van haar echtgenoot nodig hebben. Ondanks de zwangerschap kwam het dus niet meteen tot een huwe-

lijk. Integendeel. Marie Catherine vertrok in het najaar van 1774 naar het buitenland in de hoop haar zwangerschap zo te kunnen verbergen. Ze beviel op 24 december 1774 in Straatsburg van een dochter Pauline (1774-1826).²⁸

In maart 1775 kwam Marie Catherine terug naar Brussel, maar baby Pauline kwam niet mee. Zij bleef in Straatsburg en haar bestaan werd de volgende jaren geheimgehouden. De reden hiervoor was zakelijk. Door haar huwelijk uit te stellen, kreeg Marie Catherine tijd om de moeilijke jaren na de dood van Philippe Maximilien door te komen met volledige bevoegdheid. Uiteindelijk besliste ze in 1776 alsnog om te huwen met Chretien Louis. Ook dat gebeurde in het grootste geheim. Ze liet wel in haar huwelijkscontract noteren dat ze “de regie, de leiding en het beheer zal verderzetten zowel wat haar eigendommen betreft als die van de eigendommen van haar kinderen uit haar eerste huwelijk”.²⁹ Pas op 4 maart 1777 werd het huwelijk openbaar gemaakt. Om misverstanden te voorkomen, schreven de intendanten daags na de bekendmaking een brief naar alle rentmeesters waarin werd duidelijk gemaakt dat Marie Catherine ook na haar tweede huwelijk de eindverantwoordelijke bleef met betrekking tot het patrimoniumbeheer. Enkele weken later verduidelijkte de graaf van Lannoy bij een notaris dat zijn echtgenote de beheerder bleef van haar roerende en onroerende goederen en dat hij elke zakelijke of juridische actie die ze in het verleden had genomen of in de toekomst nog zou nemen, bij voorbaat goedkeurde.³⁰ Zo zorgde Marie Catherine ervoor dat ze ook als gehuwde vrouw dezelfde rechten behield dan die ze als weduwe had genoten. Chretien Louis respecteerde dat, bemoeide zich niet met haar zaken en gaf haar de nodige volmachten telkens als dat nodig was.

De ambitie om zo lang mogelijk aan het hoofd van het patrimonium Merode-Westerlo te staan, zien we ook na het huwelijk van zoon Charles op 1 juni 1778. Ook al was Charles op dat moment slechts vijftien jaar oud, toch zou hij door zijn huwelijk in sommige streken als meerderjarig kunnen worden beschouwd wat een einde zou maken aan *la garde noble* van Marie Catherine. Om toch de touwtjes zelf in handen te houden, zorgde de gravin ervoor dat ze van haar zoon een volmacht kreeg zodat zij het patrimonium kon blijven beheren, terwijl hij zijn opleiding afmaakte en zich richtte op de uitbouw van zijn carrière.³¹

Het beheer in de praktijk

Marie Catherine, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg was actief betrokken bij alle aspecten van het patrimoniumbeheer. Ze las de brieven van de rentmeesters en vroeg extra informatie indien nodig. Soms beantwoordde ze de brieven zelf, maar meestal noteerde ze haar beslissingen en liet ze vervolgens haar orders overbrengen door haar intendanten. Ze gaf toestemming om hout en graan te verkopen of besliste de verkoop ervan uit te stellen tot de prijzen hoger waren. Ze keurde offertes goed om kerken te herstellen, afgebrande stallen te herbouwen of versleten molens te renoveren. Ze liet wegen aanleggen, bomen aanplanten en bossen, velden en weides aankopen of verkopen. Ze benoemde schepenen, burgemeesters en (bos) wachters en stond erop dat recht zelf uit te oefenen.³²

Marie Catherine probeerde haar inkomsten uit haar patrimonium te verhogen. Zo liet ze de rentmeester van Trélon begin september 1773 weten dat een pachtcontract niet langer zo maar mocht worden verlengd. Voortaan moest elke pacht aan het einde van het contract openbaar worden gemaakt zodat geïnteresseerde pachters tegen elkaar konden opbieden wat de prijs zou kunnen verhogen. De rentmeester protesteerde, maar Marie Catherine hield voet bij stuk.³³ Ook op andere landgoederen kregen de rentmeesters de opdracht om voortaan de vrijkomende pachtgoederen publiek te maken in de hoop ze zo tegen hogere prijzen te kunnen verpachten.³⁴

Marie Catherine controleerde haar rentmeesters nauwgezet. Maandelijks moesten ze haar een *'mensal'*, een maandafrekening, bezorgen. Wanneer dat niet gebeurde, werd de rentmeester daarop attent gemaakt en gevraagd dat zo snel mogelijk in orde te brengen. Marie Catherine controleerde deze rekeningen en schrok er niet voor terug om de rentmeesters op fouten te wijzen.³⁵ De strikte opvolging moest ervoor zorgen dat de vrijheid en fraudemogelijkheden van haar medewerkers werden ingeperkt wat de inkomsten voor de gravin alleen maar ten goede kon komen.³⁶ Elk jaar dienden de rentmeesters bovendien een jaarrekening op te maken met een overzicht van alle inkomsten en uitgaven, aangevuld met de nodige kwitanties. Deze rekeningen werden door Marie Catherine en haar intendanten grondig nagekeken en geannoteerd.³⁷

Marie Catherine hechte veel belang aan een nauwkeurige boekhouding. Ze had het nodige personeel in dienst dat alle inkomsten en uitgaven uit haar gronden moest bijhouden zodat zij ze makkelijk kon nakijken. De gravin zorgde er bovendien voor dat ze op boekhoudkundig vlak de controle behield en niet volledig afhankelijk werd van dat personeel. Zo noteerde ze eigenhandig de jaarinkomsten die ze uit haar verschillende landgoederen haalde in een klein boekje.³⁸ Ze gebruikte die gegevens ook, bijvoorbeeld toen ze in 1774 de grond Winnezele in Artois wilde verkopen. Ze had hiervoor een bod gekregen van 120.000 Franse ponden (ongeveer 65.000 Brabantse florijnen). Intendant Bosquet vond dat een goed bod en adviseerde Marie Catherine om te verkopen. De gravin oordeelde echter dat de grond meer waard was. Toen Bosquet opmerkte dat de gravin zich mogelijks vergiste bij haar schatting van de opbrengsten uit het landgoed, antwoordde ze dat dat niet het geval was want “ik heb precies genoteerd wat ik de laatste twee jaar uit die grond heb ontvangen en het was meer dan 2000 florijnen”.³⁹ De verkoop van Winnezele werd daarop uitgesteld. Toen de grond uiteindelijk in oktober 1776 werd verkocht, kreeg Marie Catherine er 91.545 Brabantse florijnen voor, wat toch veertig procent hoger lag dan het bod uit 1774.⁴⁰ Haar inschatting was dus correct gebleken.

Het nauwkeurig bijhouden van de boekhouding was essentieel om op een goede manier aan landbeheer te doen. Het gaf Marie Catherine bovendien de kans om de landgoederen die ze moest beheren door en door te leren kennen. Een grondige financiële kennis van het patrimonium was voor een vrouwelijke landbeheerder als Marie Catherine ook een manier om eventuele kritische intendanten, rentmeesters of (mannelijke) familieleden duidelijk te maken dat ze wist waar ze mee bezig

Landgoederen van de tak Merode-Rubempré en Merode-Westerlo in 1774.

© Liesbeth Vansteenvoort

Overzicht van de netto-grondinkomsten van de tak Rubempré en de tak Westerlo van 1774 tot en met 1785 in Brabantse florijnen. (ARA, FAMW, inv. nrs. 3788, 4197, 4198 en 5128.)

jaar	Rubempré	Westerlo	Samen
1774	43029	25632	68661
1775	53065	33137	86202
1776	55205	28416	83621
1777	50984	21055	72039
1778	46951	21135	68086
1779	57581	27519	85100
1780	61416	37942	99358
1781	72733	44103	116836
1782	64155	33893	98048
1783	67730	38776	106506
1784	63233	41436	104669
1785	67565	37487	105052

was. Het bijhouden van de boekhouding kan dus gezien worden als een manier om haar autoriteit te versterken.⁴¹

De inkomsten die Marie Catherine uit haar patrimonium haalde, tonen een duidelijke stijgende trend (zie tabel). De mediaan van de grondinkomsten tussen 1774 en 1785 bedroeg 92.125 Brabantse florijnen. De eerste zes jaren van haar beheer lagen de inkomsten telkens onder deze mediaan, de laatste zes jaren er telkens boven. Een sluitende verklaring voor die stijgende grondinkomsten is niet makkelijk te geven, maar de combinatie van een gunstig economisch klimaat, een strikte controle van het personeel en een exploitatie die inspeelde op noden van de tijd, zal zeker een rol hebben gespeeld.

Marie Catherine stond bijna dertien jaar lang aan het hoofd van de familie Merode-Westerlo-Rubempré. In 1785 gaf ze de fakkel door aan haar zoon Charles, althans wat het patrimoniumbeheer van de tak Merode-Westerlo betreft. Charles was toen 22 jaar oud en dus nog steeds minderjarig, maar moeder en zoon sloten een akkoord om hem te laten emanciperen.⁴² Marie Catherine deed dat echter niet zomaar. Ze koppelde die emancipatie aan een totaalproject waarmee haar zoon zich engageerde om ook na haar dood in te staan

voor het onderhoud van alle leden van het gezin. Zo zorgde ze ervoor dat niet enkel haar erfgenaam, maar ook haar tweede man en haar vier dochters na haar dood voldoende inkomsten zouden hebben om rijkelijk te kunnen leven.⁴³

Marie Catherine bleef als erfdochter wel actief en autonoom de goederen van de tak Merode-Rubempré beheren. Dat patrimonium zou pas na haar dood op 26 maart 1794 door haar zoon worden geërfd.

Conclusie

Na het overlijden van haar echtgenoot in 1773 kwam Marie Catherine aan het hoofd te staan van de familie Merode-Westerlo-Rubempré. Vanaf dat moment beheerde ze tot aan haar dood zelfstandig het patrimonium dat ze van haar vader had geërfd (Merode-Rubempré). Dankzij *la garde noble* uit haar huwelijkscontract kreeg de gravin bovendien tot aan de meerderjarigheid van haar zoon ook de alleenheerschappij over het patrimonium van Merode-Westerlo. Marie Catherine maakte haar personeel duidelijk dat zij voortaan de beslissingen nam en was actief betrokken bij alle aspecten van het landbeheer. Toen ze opnieuw in het huwelijksbootje stapte, zorgde ze ervoor dat

ze ook als gehuwde vrouw handelingsbekwaam bleef. Het levensverhaal van Marie Catherine, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg bewijst zo dat ook in de Oostenrijkse Nederlanden hoogadelijke dames voldoende autoriteit, autonomie en juridische rechten konden bezitten om een bepalende rol te spelen binnen het patrimoniumbeheer van hun familie.

- 1 A. Erickson, 'Afterword', in: A. Capern, B. McDonagh en J. Aston (red.), *Women and the Land 1500-1900* (Woodbridge 2019) 267-276; B. McDonagh, *Elite Women and the Agricultural Landscape, 1700-1830* (Abingdon 2017) 1-14; N. Kusher en D. Hafter, 'Introduction', in: D. Hafter en N. Kushner (red.), *Women and Work in eighteenth-century France* (Baton Rouge 2015) 1-15, aldaar 12; G. Coolidge, *Guardianship, Gender, and the Nobility in Early Modern Spain* (Surrey 2011) 155-160; A. Vickery, *The Gentleman's Daughter: Women lives in Georgian England* (New Haven 1998) 1-12.
- 2 McDonagh, *Elite Women*.
- 3 R. Blaufarb, 'The Phenomenon on Female Lordship. The Example of the Comtesse de Sade', in: Hafter en Kushner, *Women and Work*, 16-32; Coolidge, *Guardianship*, 77-91 en 155-160.
- 4 T. de Hemptinne en J. Dumolyn, 'Historisch adelsonderzoek over de late middeleeuwen en de vroegmoderne periode in België en Nederland: een momentopname', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 123:4 (2008) 481-89, aldaar 487-488; C. Goossens en J. Verberckmoes, *Broze levens, krachtige vrouwen. Zussen, moeders en tantes Goubeau in de achttiende eeuw* (Leuven 2017) 12-21.
- 5 M. Marini, 'Female Authority in the Pietas Nobilita: Habsburg Allegiance during the Dutch Revolt', *Dutch Crossing* 34:1 (2010) 5-24.
- 6 Goossens en Verberckmoes, *Broze levens*, 61-79.
- 7 F. De Meyer, *Hoog geboren, ambitieus en eigenzinnig. Marie Catherine Josephpe, gravin van Merode en prinses van Rubempré en Everberg (1743-1794)* (Gorredijk 2023).
- 8 Het familiearchief de Merode-Westerlo wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief in Brussel. Meer informatie in: B. D'hoore, *Inventaire des archives de la famille de Merode Westerloo. 1. Papiers personnels de la famille de Merode* (Brussel 2014).
- 9 Algemeen Rijksarchief (ARA), Familiearchief de Merode-Westerlo (FAMW), inv. nr. 3734, documenten over de geboorte van Marie Catherine en inv. nr. 6006, documenten met betrekking tot het huwelijk van Maximilien Leopold, 1-39.
- 10 ARA, FAMW, inv. nr. 3737, huwelijkscontract van 29 maart 1759; D'hoore, *Inventaire*, 41.
- 11 ARA, FAMW, inv. nr. 3392, documenten m.b.t. het testament van Jean Guillaume Augustin.
- 12 ARA, FAMW, inv. nr. 9022, documenten m.b.t. de volmacht voor Philippe Maximilien om de goederen van zijn schoonvader te beheren.
- 13 ARA, FAMW, inv. nr. 9032, testament van Maximilien Leopold.
- 14 L. Van Aert, 'Tussen norm en praktijk. Een terreinverkenning over het juridisch statuut van vrouwen in het zestiende-eeuwse Antwerpen', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 2:3 (2005) 22-42, aldaar 26-29; J. Gilissen, 'Le statut de la femme dans l'ancien droit belge', in: *Recueils de la société Jean Bodin. 12: La Femme II* (Brussel 1962) 285-318; R. Dashwood en K. Lipsedge, 'Women and Property in the Long Eighteenth Century', *Journal for Eighteenth-Century Studies* 44:4 (2021) 335-341, aldaar 335-337; P. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle* (Brussel 1987) 80.
- 15 Alle citaten zijn door de auteur uit het Frans vertaald. ARA, FAMW, inv. nr. 12437, Philippe Maximilien aan Bosquet, 7 maart 1771 en Bosquet aan Philippe Maximilien, 8 maart 1771.
- 16 L. Van Aert, 'The legal possibilities of Antwerp widow in the late sixteenth century', *History of the Family* 12:4 (2007) 282-295, aldaar 282-287; Goossens en Verberckmoes, *Broze levens*, 12-13.
- 17 ARA, FAMW, inv. nr. 3737, huwelijkscontract van 29 maart 1759 en inv. nr. 4732, documenten m.b.t. het huwelijkscontract van 8 mei 1778; Marini, 'Female Authority', 9.
- 18 ARA, FAMW, inv. nr. 3774, testament van Philippe Maximilien; Van Aert, 'The legal possibilities', 286.
- 19 McDonagh, *Elite Women*, 52-53 en 135; Coolidge, *Guardianship*, 77-81.
- 20 Bijvoorbeeld: ARA, FAMW, inv. nr. 4124, Verborgh rentmeester van Winnezele aan Marie Catherine, 15 februari 1773 en inv. nr. 12066, Bosquet rentmeester van Westerlo aan Bosquet intendant, 30 januari 1773.
- 21 H. Schulpé, *De intendant en de markies. François-Jacques Bosquet als vriend en vertrouweling van de markies van Westerlo (midden 18de eeuw)* (Leuven 2009) 58-59; De Meyer en Verberckmoes, 'Bosquet, François, Jacques', *Nationaal Biografisch Woordenboek* 25 (2022) 144-155.
- 22 X. Duquenne, *Le château de Senefle* (Brussel 1978) 28.
- 23 ARA, FAMW, inv. nr. 12433, Marie Catherine aan Bosquet, 29 oktober 1774.
- 24 ARA, FAMW, inv. nr. 12433, Marie Catherine aan Bosquet, 6 december 1774.
- 25 ARA, FAMW, inv. nr. 11985, Manual van Bosquet (1773-1778), nr. 123.
- 26 ARA, FAMW, inv. nr. 12433, Marie Catherine aan Bosquet, 20 december 1774.
- 27 ARA, FAMW, inv. nr. 11985, Manual van Bosquet (1773-1778), nr. 138 en inv. nr. 4621, Bosquet aan Marie Therese, 19 december 1778.
- 28 T. Lambrecht, *Een grote hoeve in een klein dorp: relaties van arbeid en pacht op het Vlaamse platteland tijdens de 18de eeuw* (Gent 2003) 37-43; ARA, FAMW, inv. nr. 11985, Manual van Bosquet (1773-1778), nr. 138.
- 29 ARA, FAMW, inv. nr. 3793, huwelijkscontract tussen Chretien Louis en Marie Catherine (22 april 1776).
- 30 ARA, FAMW, inv. nr. 12433, model van de kennisgeving van het huwelijk aan de rentmeesters, 5 maart 1777; Stadsarchief Brussel, Sectie Historisch Archief, bundel 859, farde 10, huwelijkscontract tussen Chretien Louis en Marie Catherine (22 april 1776).
- 31 ARA, FAMW, inv. nr. 12002, brief Bosquet aan rentmeester Barth, 2 juli 1778.
- 32 Zie de briefwisseling van Marie Catherine met haar intendanten: ARA, FAMW, inv. nrs. 3983, 3984, 3987, 3990, 3996, 3997, 4002, 4094, 4124 en 4126.
- 33 ARA, FAMW, inv. nr. 3987, rentmeester Bertrand aan Marie Catherine, 4 september 1773 en 16 september 1773.
- 34 Zie bijvoorbeeld: ARA, FAMW, inv. nrs. 3987, 3990, 3991, 3997 en 13750.
- 35 Zie bijvoorbeeld: ARA, FAMW, inv. nr. 3987, rentmeester Bertrand aan Marie Catherine, 11 maart 1773 en 11 april 1773; inv. nr. 3987, Rentmeester Bertrand aan Marie Catherine, 5 september 1777 en inv. nr. 4126, rentmeester Winterfeldt aan Marie Catherine, 3 november 1773.
- 36 B. McDonagh, 'On Being 'fully and completely mistress of the whole business': Gender, Land and Estate Accounting in Georgian England', in: McDonagh en Aston, *Women and the Land*, 149-175, aldaar 164-167.
- 37 Zie bijvoorbeeld: ARA, FAMW, inv. nr. N415, jaarrekening rentmeester Van Binst 1774-1775.
- 38 ARA, FAMW, inv. nr. 4198, register met de inkomsten van haar gronden.
- 39 ARA, FAMW, inv. nr. 12433, Marie Catherine aan Bosquet, 18 augustus 1774 en Marie Catherine aan Bosquet, 23 november 1774.
- 40 ARA, FAMW, inv. nr. 4198, register van de opbrengsten van haar gronden.
- 41 McDonagh, 'On Being', 168-175.
- 42 ARA, FAMW, inv. nr. 4737, emancipatiebrieven van keizer Jozef II, 12 april 1785.
- 43 ARA, FAMW, inv. nr. 3806, akkoorden gesloten tussen Marie Catherine en Charles in 1785.